

M. Bărbulescu, împreună cu o seamă de elevi ai săi (actualmente cadre didactice, unele chiar universitare, muzeografi, doctoranzi, etc) și câțiva colaboratori externi (arhitecți, geografi, etc) au publicat în anul 2005 în editura Tribuna Press din Cluj-Napoca, într-o serie de publicații ale Institutului de Studii Clasice al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca mai sus amintitul atlas dicționar al Daciei romane.

Format A4, 147 p. pe hârtie lux, lucrarea este împărțită pe XXV de hărți ale Daciei romane (înțelese ca părți explicative), destul de multă ilustrație (cam de mâna a doua), o hartă arheologică a Daciei romane (p. 103 – 138) alcătuită din secțiuni după matca de la p.104 și un indice de localități din această hartă arheologică. Deci atlasul are două părți: partea I cu caracter didactic (cred autorii) care cuprinde cele XXV de hărți cu articole voci la fiecare hartă și partea a doua, care reprezintă harta arheologică (destul de greu de priceput în lipsa unor coordonate) și cu grave greșeli datorită „umbrelor” care se extind mult dincolo de granițele adevărate ale provinciei (e.g. harta C5 și C8)

În general socotind nivelul la care se află autorii în ce privește cunoașterea în întregime a teritoriului Daciei romane și socotind pentru cine a fost scrisă ! lucrarea este bună. Am spus nivelul la care se află pentru că așa cum spuneau vechii noștri cercetători (e.g. I.I. Russu, E. Chirilă, D. Protase, M. Rusu) nu prea poți vorbi despre Dacia romană dacă nu ai umblat pe tot teritoriul ei. Lucrările de birou (cum pare a fi și acest atlas) sunt parțial sortite eșecului.

Întrucât vor fi, desigur, și prezentări laudative și ținând cont de oportunitatea epocii noastre, aprecierea de mai sus este numai principială.

Pentru că profesorul coordonator a declarat (la p. 8) că va fi recunoscător celor care vor semnala „omisiuni, inadvertențe, etc.” pentru a fi pregătită o ediție mai bună și cunoscând caracterul generos al coordonatorului, voi semnala câteva aspecte care se încadrează bine în termenii „omisiuni și inadvertențe”, în așteptarea recunoștinței !

Trebuie să subliniez de la bun început (așa cum sugeram mai sus), că pentru cei care cunosc Dacia romană din lecturi: profesorii de școală, studenți, oameni de cultură atlasul este instructiv, chiar intuitiv prin ilustrația care și-o asociază și apare ca mult mai bun decât manualele de istorie.

Din punct de vedere științific însă (deși un atlas – dicționar nu impune în chip hotărât caracter științific – dar calitatea autorilor de față o cam cere!) lucrarea suferă de câteva boli grave de natură metodologică, referitoare la cantitatea și nivelul cunoștințelor de istorie, geografie istorică, material ilustrativ și chiar mici (!!!) probleme de etică științifică.

1. *din punct de vedere metodologic* aș sublinia câteva lipsuri:

a. lipsește un articol voce mai amplu sau o introducere istorică despre Dacia, respectiv despre cele trei Dacii. Nimic nu ține locul unui asemenea text, Lista împăraților (p.15), lista guvernatorilor (p. 21 – 22) nu ajută cu nimic. Aș îndrăzni să spun chiar că, fără o asemenea voce, cititorul înțelege prea puțin restul textelor. Evoluția provinciei din punct de vedere teritorial, istoria politică, istoria economică și militară erau neaparat necesare. Un cititor oarecare nu-și poate face o impresie despre Dacia după hărțile pe bucăți publicate la sfârșit (p. 104 – 138)

b. sumarul este incomplet, căci vocile-articol pe care le conțin unele hărți, lipsesc la altele. De pildă hărțile I, II, III nu au nici un fel de voci deși, sistemul propriu al atlasului le-ar fi cerut. De exemplu la harta II s-ar fi putut face voci despre Pannonia Inferior, Moesia Superior, Moesia Inferior etc măcar pentru a arăta relațiile cu Dacia, respectiv Daciile. Dealtfel nici hărțile „clasice” ca de exemplu harta XV. Castele din Dacia romană. (p. 59 – 71) nu reflectă prin conținut titlul. Din cele 24 de voci jumătate se referă la elemente structurale teoretice ale armatei și numai jumătate la părți structurale ale castrelor sau sistemului defensiv. Lipsesc foarte numeroase elemente legate de castre (e.g. *territorium, schola, sacellum, pratum, praesidium, turris, vallum, contubernium* și multe altele); lipsesc și termeni legați de armată: *pedes, eques, magister* etc. Avem deci voci teoretice despre castru, avem câteva castre cu planuri mai mult sau mai puțin complete (destul de rău alese după părerea mea), dar nu avem „castrele din Dacia romană” așa cum sună titlul. Nici măcar lista lor; nici măcar un sector

al graniței; etc. Ceea ce s-a prezentat drept castru cu plan Drobeta, Turda, Cămpulung nu lămuresc pe nimeni cum era organizat un castru

c. în chip foarte curios ilustrația atlasului nu a fost numerotată așa că poate fi folosită cu dificultate

2. în legătură cu cunoștințele privitoare la Dacia romană lipsurile sunt mai grave (respectiv omisiunile și inadvertențele)

a. hărțile Imperiului Roman apar în două „feluri” diferite: H I p.16 apare cam curios, mai ales în partea sa central europeană: Dacia apare cam pocită fără Banatul întreg, Moesia Inferior fără teritoriile din sudul Ucrainei de azi (Tyras – Olbia – Chersonesus etc); H XXI, p. 82. Comerțul extern (!) (despre care nu se precizează de unde a fost copiată!) cuprinde tot Banatul, cuprinde depresiunea Ciuc (care nu a fost niciodată romană – vezi și D9); la Moesia Inferior nu cuprinde teritoriile de la nordul M. Negre; hărțile H III, IV, V cuprind întreg Banatul la Dacia, fără depresiunea Ciuc; în schimb hărțile VI – XXV nu includ Banatul la Dacia, în schimb spre est includ și depresiunea Ciuc. Să fie cunoștințele de vină, sau ambiguitatea atât de caracteristică neamului nostru!. Deci toate hărțile sunt greșite: granița de răsărit în podișul Transilvaniei este când la est și când la vest de linia turnurilor; granița de apus (în sud-vest) este când până la Tisa, când până la o linie de caste (care după părerea autorilor chiar nu mai există după 118!)

b. harta H IV, p. 19 (după I. Piso) indică o întindere interesantă și inedită încă în literatura de specialitate privind Dacia Inferior castele de pe Oltul transilvan (fie din Ciuc, fie din Țara Făgărașului apar într-o ipostază neclară; cele din Țara Bârsei sunt trecute bine, la Dacia Inferior. Realizarea este dovadă de nesiguranță.

c. hărțile Daciei romane ne oferă o mulțime de lucruri noi, inedite în arheologia românească: H XII indică amfiteatre presupuse la Buridava și la Drobeta ceea ce este o exagerare; H XI indică terme militare la Buciumi, Tihău, Orheiul Bistriței, Surduc etc unde nimeni nu a identificat așa ceva; simpla prezență a instalației de încălzire, sau a unor tuburi de aducțiune a apei nu înseamnă baie!; apar terme civile la Gârbău – Sălaj unde o construcție numită villa rustica are instalație de încălzire; la Gherla unde nu există; la Surduc unde nu există; la Brebu unde este deasemenea o villa rustica sau statio cu instalație de încălzire; H XIII. Așezări neurbane (p. 53) apar câteva așezări civile de pe lângă caste și așezările rurale care nu sunt decât presupuse: Cuzăplac (cf. *ActaMP* 3, 1979, p. 125; Dumbrava – despre care nimeni nu știe nimic; Hălmeag unde în afară de piesa de scut nu se știe nimic etc; aș observa că în Banatul de vest (pe care îl includ în Dacia!) nu apare nici o așezare rurală. Mi se pare o jignire adusă prietenei d-lui Bărbulescu d-ra profesoară Doina Benea care (împreună cu colegul ei profesorul Adrian Bejan) s-au străduit să determine, să identifice vreo 80 de așezări dovedite cu locuințe, materiale arheologic, etc.; H XII în cazul templelor sunt deasemenea inadvertențe: la Gherla nu a fost cercetat nici un templu; nici la Slăveni; nici la Tibiscum; nici la Mehadia; H XIV. Vilele rustice cercetate arheologic. (p. 57): în afară de vocea „villa rustica” nu se cunosc alți termeni (villicus, vicarius, villae etc; în schimb harta conține localități unde sigur nu se cunosc astăzi ferme agricole cercetate: Rădaia, Aiton, Leșnic, Simeria, Ramna, Iaz. La Aiton sunt câteva urme de clădiri răzlețe; la Iaz este un castru de pământ din epoca cuceririi; în chip curios în Oltenia unde G. Popilian a „construit” o hartă cu vre-o 20 de vile rustice nu apare decât cea de la Gârla Mare; H XV. Castele din Dacia romană (p. 60) amestecă laolaltă castele cu burgi, fără alegere. E.g. burgi: Cămpulung, Voinești, Rucăr; caste care nu sunt deloc sigure: e.g. Dierna, Cenad, Sânicolau Mare etc; caste care nu au fost niciodată în Dacia romană, ci în Moesia Inferior: Cătunele, Pinoasa, Bumbefști-Vârtoș și chiar schitul Cladovei !!! (în loc de Schela...); H XVII. Resurse naturale (p. 74): la Jibou poate fi carieră de piatră, dar nu e în provincie; cam în aceeași situație se află și minele de la Bălan; H. XVIII Producția meșteșugărească (p. 77) lipsește foarte multe cărămidării și ateliere ceramice. La Porolissum au fost identificate și cărămidării și ateliere ceramice (cuptoare). La Orheiul Bistriței s-a găsit cuptor; la Râșnov s-a găsit cuptor; chiar și la Sucidava lipsește de pe hartă atelierul de olărie, deși la p. 70 apare în ilustrație un cuptor. În mod teoretic la toate castele la care avem ștampile ale trupei staționate acolo au fost cărămidării. Există despre producția ceramică lucrări destul de bune, dar necunoscute autorilor atlasului.

3. a propos de geografia istorică. La p.8 se declară cu nesmerită emfază că repertoriul arheologic a fost îmbunătățit. Nimic mai fals. Am văzut și în observațiile de mai sus (care nu sunt exhaustive). Este datoria autorilor (sau ar fi fost) să le facă ca atare.

a. am luat la întâmplare câteva voci ca să controleze această afirmație atât de hotărâtă: p. 37 Moigrad – Porolissum; nu se poate afirma nimic despre evoluția, dezvoltarea și structura complexului; apar chiar lucruri noi pe care noi nu le știm: un castru pe Măgura Moigradului, o legiune a VII Claudia; aflăm date despre un apeduct care nu e apeduct (urmele se află la vre-o 2 km de oraș și în partea de oraș spre apeduct nu s-au găsit

deloc urme de conducte!; aflăm despre terme care nu au fost săpate și publicate niciodată; aflăm despre trupe care sunt pur și simplu bănuite de speculanți amatori ai istoriei militare sau unități militare din castrele vecine care au trimis în chip de ajutor sau pe bani material de construcție la Porolissum. Nu apar legiunile epocii de cucerire (legio IV Flavia, legio XIII Gemina) și multe altele. Deci s-a realizat o voce de tot râsul! sau plânsul!

b. p. 106 harta C 5 apare localitatea Ortelec cu descoperiri romane izolate, așezare romană, turn, atelier. În afară de turnuri, ziduri de baraj, un burgus (necunoscute autorilor noștri) nimic nu este adevărat. Dealtfel ar fi trebuit să știe că o parte din hotarul satului Ortelec se află pe teritoriul complexului Porolissum

c. pe aceeași hartă C 5 turnurile sunt puse la localitățile Crișeni, Hereclean, Meseșeni de sus, Stârciu, Hurez, Pria care sunt deja în barbaricum; nici un autor nu a observat pe harta de la p. 66 Limesul meseșan că turnurile sunt pe vârful muntelui Meseș care se află la distanță de 3 - 5 - 10 km de satele mai sus amintite. Este chiar ca o dezinformare din ignoranță.

d. nici la Vânători, Poeni, Negreni nu sunt așezări rurale (harta C 5 la p. 106) ci pe vârfurile dealurilor care aparțin de sate au fost găsite turnuri romane de pază și observație (Gudea 1997: Limes)

e. nici nu mai vorbesc de localități din repertoriu care sunt departe de Dacia; vezi harta C 5 Pericei, Hereclean, Crișeni, Deleni unde sunt chiar așezări vandale! (vezi I. Stanciu – Al. Matei, *Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p. Chr.) în spațiul nord-vestic al României*. Zalău 2000, passim)

4. mai sunt câteva probleme de etică științifică

a. în vocile – articole sunt numeroase cunoștințe care nu se regăsesc în lucrările citate la bibliografie. În chip firesc fiecare articol – voce general are o parte care a fost luată dintr-un izvor sau o sursă antică sau de la un dicționar de specialitate. E.g. M. Clauss, *Lexicon militärischer Fachausdrücke*. Stuttgart 1999; im H. Koller, *Orbis pictus latinus. Vocabularius imaginibus illustratus*, Düsseldorf 1999; etc. Mi se apre că s-a procedat incorect (ca să nu zic inetic!)

b. p. 64 planurile de horrea de la Buciumi și Bologna au fost publicate de N. Gudea, iar L. Petculescu le-a copiat; copia copiei nu prea este ceva științific; p. 41 planul de villa suburbana de la Romula a fost publicată de D. Tudor (*Oltenia romană*, 1978, p. 94; p. 79 amfora de la Moigrad a fost publicată în anul 1961 de M. Macrea (*Materiale VII*, 1961, p. 378, fig. 15), iar A. Ardeț a copiat-o prin anii 2000, după ce ea mai fusese publicată de câteva ori; p. 67 porta praetoria de la Moigrad-Pomet a fost fotografiată și publicată în monografia „Porolissum. Auschnitte aus dem Leben einer dakisch-römischer Grenzsiedlung ....” Amsterdam 1999, Ab. III. 16), iar Al. Matei a dat autorilor o fotografie deținută de el

c. se adaugă mici erori de nume de localități (urmare a activității de birou!)

- p. 90 H XXIV Vișela în loc de Viștea; valea Scurtă în loc de Valea Sărată

- p. 87 H XXIII Steisângeorgiu în loc de Streisângeorz

- p. 20 H V Izbănești în loc de Izbășești; Perișa în loc de Perișani; Gresa în loc de Gresia

La aceeași pagină și pe aceeași hartă apare localitatea Puținei datată în timpul lui Hadrianus, când de fapt acolo se află o fortificație de secolul IV p. Chr.

- p. 82 H XXI copiată copios după o hartă întocmită încă de I.I. Russu! Ar fi trebuit citat!

d. lipsuri mari la bibliografie. Cea mai importantă mi se pare lucrarea lui D. Popa, Așezările rurale; urmează apoi IDR; C. Găzdac, Circulația monetară; monografiile de castre Râșnov, Buciumi, Inlăceni, Brețcu etc. (dacă tot s-au pus cele de la Potaissa și Tibiscum).

Cam atât. S-ar putea aduna încă și mai multe, dar ca avertisment socotesc că este de ajuns.

Nicolae GUDEA